

In sine præsidem rogat ut ad id operam suam in- A pueris eorumdem victorias, quas obiter recenset de-
terponat apud imperatores et Cæsures, quo possit et scriptas in porticibus ostendere, n. 20.
novum hoc eorum in literas beneficium celebrare, et

EUMENII GRATIARUM ACTIO CONSTANTINO AUGUSTO FLAVIENSIIUM NOMINE.

MONITUM.

De hujus panegyrici auctore, et quo tempore ac loco pronuntiatus sit in Eumenii vita diximus.

SYNOPSIS PANEGYRICI.

In exordio reddit rationem cur Flaviensium nomine imperatori gratias agere Treveris maluerit quam Augustoduni, dum in ea urbe esset imperator.

Distributio. — I. Quam merito Constantinus Æduis subvenerit. — II. Quanta eorum causa fecerit, n. 2.

I. Pars. Ædui omnium primi fratres populi Romani a senatu appellati, iidem reipublice supra ceteros populos addicti, Galliarum adversus tyrannos quantum in ipsis fuit defensores; et ideo Constantii liberalitatem experti, n. 3, septem mensium obsidionem acerbissimam ferre maluerunt, ac demum Claudio imperatore, cujus opem implorant, in Gothica expeditione occupato, cum auxilii spes nulla esset urbem hostibus diripiendam tradere, quam fidem suam violare, n. 4. Hunc usque quam bene meritis Æduis subvenerit; nunc quam graviter afflictis. Novi census acerbitate premebantur, n. 5. Accedebat soli iniquitas, n. 6. Magna ex parte vasta loca et squalida, abrupta itinera.

II. Pars. Eorum urbem ingreditur Constantinus mirifico concurrentium populorum studio, n. 7. Benigne singulos compellat quid omnium maxime sua causa factum velint, n. 9. Relaxat sensum, defuit vectigalium numerum reliqua debita remissurus, quantum fisco suo deberent interrogat; iis septem millia capitum remittit, hoc est, quartam amplius partem censuum; utrum id sufficeret percontatus, n. 10. Quinque annorum reliqua vectigalia remittit.

In fine lustrum illud laudat, atque inde ad Quinquennialia principis laudanda orationem convertit, n. 13.

I. — *Æterno nomine.* Augustodunum intelligit, quam urbem Eumenius Flaviam appellat. Credo ut Flavio Constantino potius aduleatur, quam ex rei veritate. Cur enim apud Ammianum Marcellinum nulla hujus nominis mentio? maxime cum is apud imperatorem ageret, qui esset ex Flavia gente. An id ei nominis contigisse dicamus, quod Romæ: quæ cum olim Commodiana a Commodo Augusto dicta sit, nullum reliquit hujus nominis vestigium.

Commovere se funditus, etc. Haud absimile illud Tulli in Pison., n. 52: *Mihi Roma ipsa prope concussa sedibus suis ad complectendum conservatorem suum procedere visa est,* etc.

In ea potissimum civitate. Treverensi, ubi commorari imperatores solebant, cum in Galliis versabantur,

INCIPIT ORATIO.

I. — Si Flavia Æduorum tandem æterno nomine nuncupata, sacratissime imperator, commovere se funditus atque huc venire potuisset, tota profecto coram de tuis in se maximis pulcherrimisque beneficiis una voce loqueretur; tibi que restitutori suo, imo, ut verius fatear, conditori, in ea potissimum civitate gratias ageret, cujus eam similem facere cœpisti. Sed quoniam id non potest, gestit animo quod natura non patitur; clamoresque suos quibus quotidie laudes tuas tollit in cœlum exaudiri a te non sinit interjecta longinquitas sua: id quod fieri decebat, gaudiorum patriæ meæ nuntium sponte suscepi, ut essem jam non privati studii litterarum, sed publicæ gratulationis orator. Noli enim, sacratissime imperator, cum in illo aditu palatii tui stratum ante pedes tuos ordinem indulgentiæ tuæ voce divina, porrectaque hac invicta dextera sublevasti, nomini tuo gratias agere. Nec mihi verba quamvis imparata defuisent: quis enim aut præparare se ad beneficia tam C insperata potuisset, aut ab tanta gratulatione cohiberet? Sed habui rationem loci ac temporis, ne meus illo ardor animi, studiumque dicendi tibi quidem, quod mihi ad immortalitatem sufficeret, probaretur, sed propter assistentium paucitatem minus quam te dignum esset iret in populos; et te uno die de salute nostra multa tractantem moraretur oratio, quæ pro magnitudine meritorum tuorum festinare non posset.

II. Nunc itaque cum in hac urbe, quæ adhuc assiduitate præsentis tuæ præ cæteris fruatur, habebit enim felicitatis æmulam Flaviam nostram, totus tibi amicorum tuorum comitatus, et omnis imperii apparatus assistat, et cum omnes homines omnium fere civitatum aut publice missi, aut pro se tibi supplices adsint; dicam, imperator, ea quæ libenter agnoscas, D et cæteri nobis indulta non crederent, nisi te cognos-

VARIORUM NOTÆ.

proindeque ubi habitam hanc orationem volunt Livineius et Rhenanus.

Sed quoniam, etc. Id est, sed quoniam revera non potest ad tuos pedes accidere: saltem id gesti animo, quod supra rerum naturam et conditionem esse agnoscit.

Privati studii litterarum. Eumenium agnosce, quem Constantius Æduensibus scholis præfecerat.

Palatii tui. Describit infra quomodo Constantius Augustodunum ingressus in Palatio exceptus sit, n. 8.

Divina. Hoc est, divina et plena humanitatis tuæ voce exexisti.

Cohiberet. Fortasse cohibere, vel, ut emendat Acidalius, præparari et cohiberi.

Quam te. Id est, quam tuæ majestati conveniret.

II. — *Felicitatis æmulam.* Imperatores identidem Augustoduni commorabantur.

cente dixissem. Primum est autem, sacratissime A imperator, in agendis gratiis ostendere id quod indultum sit, non fortuitæ felicitatis, sed justæ fuisse clementiæ. Nam cum omnes homines coram non indigentes juvare boni sit principis, tum principue bene meritis et graviter affectis subvenire sapientis est. Quod cum ostendero, non tam studio prædicandæ patriæ meæ, quam officio demonstrandæ providentiæ tuæ, tum potissime beneficiorum tuorum magnitudinem prosequar, tam majore voto quam ingenio. Quænam igitur gens toto orbe terrarum in amore Romani nominis Æduis se postulet anteponi? Qui primi omnium inter illas immanes et barbaras Galliæ gentes plurimis senatusconsultis fratres populi Romani appellati sunt, et cum a cæteris Rhodano ad Rhenum usque populis, ne pax quidem posset nisi B suspecta sperari; soli et consanguinitatis nomine gloriati sunt, et nuper, ut media præteream, Divum Claudium, parentem tuum, ad recuperandas Gallias soli vocaverunt, et ante paucissimos annos, quod maxime prædicandum, plurima patris tui beneficia, partim rebus effecta perceperunt, partim animo significata, lætantur.

III. Fuit olim Saguntus fœderata, sed cum jam tædio Punici belli novare imperium omnis cuperet Hispania; fuit amica Massilia; protegi se majestate Romana gratulabatur; imputavere se origine fabulosa in Sicilia Mamertini, in Asia Ilienses; soli Ædii non metu territi, non adulatione compulsi, sed ingenua et simplici charitate fratres populi Romani crediti sunt appellarique meruerunt: quo nomine, C

præter cætera necessitudinum vocabula, et communis amoris apparet, et dignitatis æqualitas. Deinde cum finitimæ nationes, ipsi illi Romanæ fraternitati, non gloriæ invidentes, et usque in perniciem sui odiis incitata, Germanos sibi auxilios dominos invocassent, princeps Æduus in senatum venit, rem docuit; cum quidem oblato consessu, minus sibi vindicasset quam dabatur, scuto innixus peroravit. Imperata ope, Romanum exercitum, Cæsaremque cis Rhodanum primus induxit. Semita enim Galliæ usque ad id temporis Transalpina Gallia nominabatur. Sed enim Ædii totum istud quod Rheno, Oceano, Pyrenæis montibus, cunctis Alpibus continetur Romano imperio tradiderunt, hibernis hospitaliter præbitis, supeditatis largiter comæatibus, armis fabricandis, pedestribus equitumque copiis auxiliantibus. Ita in unam pacem sociatis omnibus Celtarum Belgarumque populis, eripere barbaris quidquid junxere Romanis.

IV. Dicit aliquis: Vetera ista sunt; et quidem hoc sanctiora, quod vetera. Bonis enim meritis cum ætate dignitas et pondus accedit. Atque ut magnos natu parentes magis magisque in dies veneramus et colimus; fratrum vero æqualitas, et liberorum soboles blandiore licet, levio tamen animos tangit affectu; ita beneficia antiqua graviora sunt, quamvis præsentia suaviora videantur. Sed tamen si illa vetustate obsoleverunt, quid hæc recentia quæ pueri vidimus? Attende, quæso, quanti sit, imperator, quod Divum Claudium, parentem tuum ad recuperandas Gallias primi sollicitaverunt, expectantesque ejus

VARIORUM NOTÆ.

Coram non indigentes. Livineius pro *coram* scriptum putat *gratiam*: *Mox indigentes*, id est, gratia non indigentes: ex qua voce conflatum est *coram*. Acidalius legit etiam non indigentes.

Graviter affectis. An *graviter affectis* ut infra n. 5: *Dixi quam bene meritis Æduis subvenire, imperator, sequitur ut dicam quam graviter affectis.* Certe quidem in omnibus exemplaribus et editionibus est *affectis*, et vox illa hoc sensu usurpatur.

Tam majore voto. Non hic emendatione opus, ut nonnullis videtur; nam Virgilius, *Æneid.* vi, 787:

Tam magis illa fremens, et tristibus effera flammis,
Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.

Ita Lucretius, Plautus, Terentius et alii pro *tanto magis*; ac Tullius, pro Dejotaro, n. 8: *Per dexteram te istam oro... non tam in bellis et in præliis, quam in fide firmiorem.*

Immanes et barbaras. Utrum dictum illud ab homine Gallo, et Romano imperatori gratuletur, an quod ei præter Æduos aliæ ipsi provinciæ barbaræ videbantur?

Ad recuperandas Gallias. A Tetrico tyranno occupatas.

Patris tui. Constantii.

III.—*Saguntus.* Hodie *Moruedro*, oppidum olim clarissimum Hispaniæ Tarraconensis in finibus Edetanorum, ab Annibale eversum: cum his et sua comburere accenso rogo, quam ei se tradere maluissent.

Massilia. Urbs Galliæ Narbonensis in ora Provinciæ, ad mare Mediterraneum, olim non solum scholarum celebritate, atque imperio, sed etiam morum integritate clarissima, ut apud Plautum in *Casina mo-*

res Massilienses proverbii instar dicantur pro moribus integerrimis.

Mamertini. Populi olim e Samo insula, a Messanensibus hospitio excepti, occupata urbe, illam Mamertinam appellarunt; unde Tullius, act. 4 et 7 in *Verrem*: *Messana urbs, Mamertina; et populi Messanenses, Mamertini* appellantur.

Ilienses. Antiqui Ilii incolæ. *Ilium* autem, quæ et *Troja*, urbs Phrygiæ minoris notissima inter Idam montem ad Orientem, et Ægæum mare ad Occidentem.

Ædii. De Æduis.

Princeps Æduus. Æduorum primarius magistratus, si Julio Cæsari credimus, Gallico quodam, sed corrupto vocabulo dicebatur *Vergobret*. An vero princeps Æduus alius ab eo fuerit nescio. Certe Julius Cæsar Divitiacum principem Æduum sæpe vocat, nunquam Æduorum magistratum.

Cis Rhodanum. *Rhodanus*, fluvius maximus Galliæ Narbonensis, ex Adura monte, e regione Rheni oriens, ad Lugdunum accepto Arari, Viennam, Valentiam, Avenionem, et Arelatem alluit. *Le Rhône*.

Pyrenæis montibus. Pyrenæi montes Galliam ab Hispania disternunt. De his Plinii *paneg.*

IV.—*Cum ætate.* Fortasse ex *ætate*.

Magnos natu. Ita restitui ex Acidalio. In Puteana edit. est *magno natu*.

Quæ pueri vidimus. Si Eumenius puer fuit sub Claudio secundo, anno nempe Christi 269, natum eum fuisse sub Galieno anno circiter 261 mihi verisimile sit.

Recuperandas Gallias. A Tetrico tyranno.

auxilium, septem mensibus clausi, et omnia inopiæ miseranda perpassi, tum demum irrumpendas rebellibus Gallianis portas reliquerunt, cum fessi observare non possent. Quod si vobis et conatibus Æduorum fortuna favisset, atque ille reipublicæ restitutor implorantibus nobis subvenire potuisset, sine ullo detrimento Romanarum virium, sine clade Catalaunica, compendium pacis reconciliatis provinciis attulisset fraternitas Æduorum. Ob hæc igitur merita, et prisca divus pater tuus civitatem Æduorum voluit jacentem erigere, perditamque recreare, non solum pecuniis ad calendaria largiendis, et lavacris quæ corrueant extruendis, sed et metæcis undique transferendis, ut esset illa civitas provinciarum velut una mater, quæ reliquas urbes quodammodo Romanas prima fecisset.

V. Dixi quam bene meritis Æduis subveneris, imperator, sequitur ut dicam quam graviter afflictis: qui locus nimium quantum plus mihi suppeditaret orationis, si fas esset audiente te rebus tristioribus immorari. Ut igitur in prædicandis laudibus patriæ meæ verecundia modum fecit, ne arroganter insurgerem, ita in commemorandis ejusdem malis et meus dolor, et tuorum aurium consuetudo cohibebit. Nihil enim libenter audis, nisi quos pro tuis gratuleris. Sed tamen, quæso, imperator, injunge patientiam sensibus tuis, ut quemadmodum præstantes scientia medici non aspernantur vulnera inspicere quæ sanant,

ita nunc tu paulisper audias Æduorum labores quos sustulisti. Neque enim potes sine experimento misericordiae ad laudem clementiæ pervenire. Jacebat illa civitas non tam innixa Romanis, quam virium defectione prostrata, ex quo eam novi census exanimaverat acerbitas. Nec tamen juste queri poterat, cum et agros qui descripti fuerant haberemus, et Gallicani census communi formula teneremur, qui fortunis nemini possimus æquari. Quo magis, imperator, clementiæ tuæ gratias agimus, qui remediis sponte concessis, fecisti ut quod non poteramus jure petere, juste obtinuisse videamur.

VI. Habemus enim, ut dixi, et hominum numerum qui delati sunt, et agrorum modum, sed utrumque nequam; hominum segnitia, terræque perfidia. Unde enim nobis Remus, aut Nervius, aut ipse ille de proximo Tricassinus ager, aut arator, quorum reditus cum labore contendunt? Quanquam merito quivis ignoscat ipsis cultoribus, quos piget laborare sine fructu. Siquidem ager qui nunquam respondet impendiis ex necessitate deseritur, etiam inopia rusticorum, quibus in ære alieno vacillantibus nec aquas deducere, nec silvas licuit excidere. Ita quidquid olim fuerat tolerabilis soli, aut corruptum est paludibus, aut sentibus impeditum. Quin etiam ipse ille pagus Arebrignus manu scribitur invida, cujus uno loco vitium cultura perexigua est: nam retro cætera,

VARIORUM NOTÆ.

Rebellibus Gallianis. Bagaudis. De quibus supra. Bartholomæus vero, a Chassenæo juris doctor, idemque fiscalis Æduensis patrouus, in hac ipsa oratione quam inseruit in suo *gloriæ Catalogo*, quem librum characteribus Gothicis ante 150 annos Parisiis edidit; in contextum addit: *Cumque omni tempore de populo Rom. bene meriti fuerint, tamen liberos in securitatem abduci, et agros suos vastari viderant.*

Quod si vobis. Flaviæ genti.

Subvenire potuisset. Gothicis bello distentus. In quo quidem, si Trebellio fides est, cecidit barbarorum cccxx millia: navium duo millia demersit. Cæsi in ea clade Peucini, Trutungii, Ostrogotthi, Virtingui, Sigipedes, Celta, etiam et Eruhi, etc.

Sine clade Catalaunica. Cum Aurelianus, an. Chr. 274 Tetrici-tyranni exercitum, ipso tradente Tetrico plane cecidit (*Vopiscus, Victor, Pollio, Zozimus et Zonaras*) Catalaunum autem urbs ampla Galliæ ad Matronam. fluvium 20 leucis distat a Trevis meridie versus, et totidem a Verduno in Orientem. *Châlons-sur-Marne.*

Ad Calendaria. Puta, inquit Livineius, Constantium pro liberalitate sua grandem reip. Flaviensium dedisse pecuniam, quam illi fœnori ad Calendaras pro more collocarent. Horat., *Epod. 1, od. 2:*

Jamjam futurus rusticus,
Omnem relegit idibus pecuniam,
Quærit kalendis ponere.

Gruterus legit ad *Caldaria*, id est, ad lavacra reficienda.

Metæcis. Id est, colonis: *Μέτραι οἱ ἀπ' ἐτέρας πόλεως μεταστάτες καὶ εἰς ἐτέραν οἰκοῦντες*, id est, metæci sunt, qui aliam urbem inhabitant priore relicta. (*Suidas, ex Aristophane in Equitibus*).

V. — *Nimium quantum.* Ita Tullius in oratore, n. 87: *Tales qui in dicendo nimium quantum valent, sed et utrobique aliqui legunt mirum quantum.*

Nisi quod tuis, etc. Corruptus locus, quem cum Acidalio restituo. Alii legunt nisi pro quo tuis gratuleris. Alii nisi quos pro tuis gratuleris.

Injunge. Id est, *Impera id animo tuo.*

Sine experimento misericordiae. Malim miseriam, id est, nisi audias, nisi agnoscas alienam miseriam, clemens nec esse, nec haberi potes.

Non tam innixa Romanis. Id est, non tam stabat hæc civitas, propter eam quæ inerat ipsi cum Romanis affinitatem, quam jacebat prostrata propter novum vectigal ipsi impositum.

Gallicani census. Census duplici modo fiebat, vel per capita, sive per focos; vel per agros, qui propterea describebantur a Censoribus, ut pro numero et modo agrorum esset vel major vel minor. Igitur sensus est: Nos quidem exanimat novi census acerbitas, qui aliarum provinciarum fortunas æquare non possumus. Nihil est tamen cur conqueramur, cum et agros qui descripti sunt habeamus, neque quidquam a nobis petatur, quam pro communi Gallici census formula debeatur.

VI. — *Rhemus.* Rhemi, populi quorum urbs Rhemi, seu Durocotorum in Gallia Belgica, ad fluvium Vidulam.

Nervius. Populi Galliæ Belgicæ, *ceux du Haynaut*; propter Tornacum ad Scaldim fluvium.

D *Quorum.* Id est, *Quorum reditus æquant labores.*

Quibus. Id est, quibus ære alieno oppressis.

Ita. Sic terra illa quæ quondam erat utcumque bona, etc.

Pagus Arebrignus. Pagus non tantum sumitur pro villula ubi aliquot rusticorum casæ conjunctæ sunt, accipitur etiam pro toto jurisdictionis tractu. Quo sensu Caesar, l. 1 de bello Gall., scribit Helvetiam totam in 40 divisam pagos; hodie 15 numerantur, quos *Cantones* appellamus. Sic Dionysius agrum Romanum ait fuisse in tractus quosdam distributum. *Arebrignus* autem est pagus Æduorum circa Ararim fluvium.

Manu scribitur invida. Ita extat in aliquot veteribus exemplaribus, id est, ægre admodum scribitur. In Putæana editione est *inani fertur invidia*.

Perexigua est. Ita legit Acidalio pro *perspicua est*.

silvis et rupibus in via, securarum sunt cubilia bestiarum. Illa autem quæ subjecta et usque Ararim porrecta planities fuit quidem, ut audio, aliquando jucunda, cum per singulorum fines continua cultura procurus fontium vallibus patentibus evehebat; nunc autem interclusis vastitate montibus, quidquid humilitate sua fuerat uberius in voraginem et stagna conversum. Ipsæ denique vineæ, quas mirantur ignari, ita vetustate senuerunt, ut culturam jam pene non sentiant: radices enim vitium, quarum jam nescimus ætatem, millies replicando congestæ altitudinem debitam, scrobibus excludunt et ipsam propaginem non debitam, sed obiectam, produnt imbribus eluendam et solibus perurendam. Nec possumus, ut Aquitanis aliisque provinciis familiare est, novis vitibus locum ubique metari, cum supra saxa perpetua sint, infra humilitas pruinosa.

VII. Nam quid ego de cæteris civitatibus illius regionis loquar, quibus illacrymasse te ipse confessus es? vidisti enim, non ut per agros aliarum urbium, omnia fere culta, aperta, florentia, vias faciles, navigera flumina ipsas oppidorum portas alluentia; sed statim ab eo flexu, e quo retrorsum via ducit in Belgicam, vasta omnia, inculta, squalentia, muta, tenebrosa; etiam militaris via sit confragosa, et alternis montibus ardua atque præceps, ut vix semiplena car-

A penta, interdum vacua transmittat. Ex quo sæpe accidit ut obsequia nostra tarda sint, cum paucarum frugum nobis difficilior sit evectio, quam cæteris plurimarum. Quo magis, Imperator, pietati tuæ gratias agimus, qui cum scires itinerum regionum nostrarum aditum atque aspectum tam foedum tamque asperum, tamen illo deflectere, et urbem illam sola opis tuæ expectatione viventem illustrare dignatus es. Boni principis est libenter suos videre felices, sed melioris invisere etiam laborantes. Dii boni! quisnam illa tum nobis illuxit dies, jam enim ad prædicanda remedia numinis tui ordine suo pervenit oratio, cum tu, quod primum nobis signum salutis fuit, portas ipsius urbis intrasti? quæ te habitu illo in sinum reducto, et procurantibus utrinque turribus

B amplexu quodam videbantur accipere.

VIII. Miratus es, Imperator, unde se tibi tanta obviam effunderet multitudo, cum solitudinem ex vicino monte vidisses. Omnes enim ex agris omnium ætatum homines convolaverunt, ut viderent quem superstitem sibi libenter optarent. Quod enim ad propagandos aliorum principum solemnem verborum more juratur tibi, Constantine, soli, ultra omnium nostrum fata victuro; secure vomemus, cui tam longa ætas propria debeatur. Magna est profecto vis post

VARIORUM NOTÆ

Ararim. Araris. La Saône.

Porrecta planities. Augustodunum ab oriente et meridie montibus elevatur nemorosis; a septentrione vero et occidente vallibus deprimitur; saltem circa ejus medietatem a qua planities amœnissima in septentrionem ad longitudinem 12 millia passuum; ubi undequaque fontes rivulique circumfluunt. Hæc Bartholomæus a Chassanæo in suo gloriæ mundi Catalogo, lib. XII, cap. 60. Plura de Æduensis urbis origine, dignitate et situ videri possunt apud Petrum a sancto Juliano, et Joannem Munerium, qui ambo commentarios eam in urbem ediderunt.

Cum per singulorum fines. Sensus est: cum assiduo cultu humuū aut lapides hinc et inde aggerendo, veluti canales quidam ad altitudinem aliquam attollebantur, quibus per patentem valles in singulorum terras fontes inducerentur.

Conversum. Adde est. Sensus erit: Nunc autem quidquid propter humilitatem loci melius irrigatum ab his aquis fuerat, adeoque et pinguis et uberius, id omne mutatum est in atram quamdam ac lutulentam voraginem.

Quas mirantur ignari. Id est, vineæ quas mirantur, qui ad luxuriam quamdam foliorum, et ad sarmentorum inutilem silvam attendunt, ignari quid in iis vitium lateat.

Radices enim. Radices millies repastinatæ tantam fibrarum et sarculorum silvam egerant, ut scrobes ad debitam altitudinem fodi non possent, proindeque ipsa vitium propago non satis obiecta, vel corrumpere tur imbribus, vel solis ardoribus ureretur. Pro ipsam propaginem non debitam, sed obiectam, lege ipsam propaginem non obiectam. Vox enim debitam e superiore versu in hunc haud dubie irrepsisse notat Cl. Puteanus, nisi forte cum Livincio legeris non diditam, sed obiectam nempe leviter, etc.

Aquitanis. Populi eam Galliæ partem incolentes, quæ Garumna, montibus Pyrenæis et Oceano definitur. La Guyenne.

VII. — Cæteris civitatibus. Augustodunum erat Æduensis diocesis caput, cui suberant aliæ civitates, ut ex Tacito supra probavimus.

Navigera, id est, Aptos ad navigandum fluvios.

Muta, hoc est, Plena silentii et tenebrarum.

Via sit confragosa. Via situ confragosa. Livin. Cum enim viæ militares planæ esse ubique solcant, et ad comportandos com meatus faciles, vel via militaris apud Æduos erat confragosa, quod maxime facit ad regionis illius exaggerandam miseriam.

Alterius, id est, Propter montes interjectos.

Tarda sint. Ut si quando obsequii nostri ratio exigit ut cibaria tibi et com meatus afferamus, non nisi agre et tarde id fiat, atque scrius quam vellemus.

Cum. Id est, Cum pauca cibaria transportare nobis sit difficilior, quam aliis longe plura.

Cæteris plurimarum. Non videtur abs re huic loco antexere quod Chassanæus hoc loco addit ex ms: Horum locorum, imperator, ingenium est hujusmodi, ut te eorum aspectum non horruisse loco sit summi beneficii, recreasse vero plane non hominis, sed divinum opus omnes fatebuntur, nos proprie benevolentia colemus sempiterna.

Itinerum. Fortasse abundat vox ista.

Jam. Hoc est, Nunc cursus orationis eo deductus est ut commemorem quæ remedia attulerit his malis tuæ majestatis.

D Quæ te. Hoc est, Quæ urbs te videbatur excipere curvo sinu suo, et turribus utrinque projectis quasi amplectendo.

VIII — Obviam effunderet. Constantini in Augustodunum urbem ingressus.

Ad propagandos. Anton. Schonovius addit annos.

Solemni verborum more. Variæ erant ejusmodi declamationes. Nam apud Tertull. Apologet. acclamat populus: De nostris annis tibi Jupiter augeat annos. Apud Senecam, ep. 51 et 71: Tanto melior, surge et inspira, et l. vi Natur. Question.: Vade fortiter, eade feliciter.

Secure vomemus. Tutum est tibi longos annos precari: haud dubie enim vota nostra implebuntur, siquidem tibi etiam absque votis nostris longa ætas debetur ut optimo principi.

diuturnam ægritudinem atque mœstitiã surgentium A gaudiorum. Caluit in nobis ultra vires nostras animus ad lætitiã, et quodam præsagio futuræ felicitatis elati, tanta te exultatione suscepimus, quasi jam indulgentiam quam daturus eras haberemus. Exornavimus vias quibus in palatium pervenitur paupere quidem supellectile : sed omnium signa collegiorum, omnium deorum nostrorum simulacra protulimus, paucissima clarorum instrumenta modulorum, per compendia sæpius tibi occursura protulimus. Divites nos crederet, qui veritatem studio æstimaret. Sedenim providentiam tuam latere non potuit, quamvis bene dissimulata paupertas, intellexisti officiosam et honestam inopum vanitatem.

IX. Sponte nos ad numinis tui aditum vocas ; sponte affari, sponte quid opis desideraremus, interrogare dignatus es. Hæc sunt, Imperator, vera beneficia, quæ non precibus efflagitata, sed ex voluntaria tua bonitate proveniunt, et citra ullam petendi molestiam, adipiscendi voluptatem dederunt. Neque enim parvi negotii est imperatorem totius orbis pro se peculiariter rogare, sub tantæ majestatis aspectu perfricare frontem, vultum componere, confirmare animum, verba concipere, trepidanter dicere, apte desinere, expectare responsum. Has omnes difficultates, Imperator, verecundiæ nostræ remisisti, non solum ultro percunctando, quid remedii posceremus, sed etiam tibi ipsi suggerendo quæ nos tacebamus, dum nos jacentes ad pedes tuos clementissimo attollis affatu. Vidimus misericordiam tuam humentibus oculis eminentem. Ibant per hæc ora lacrymæ, nobis salutare, tibi gloriosæ ; et nos invicem jam dolore discusso flebamus gaudio. Nam sicut agros diuturno ardore sitientes expectitas votis imber ubertat ; ita lacrymæ tuæ pectora nostra gaudiis irrigabant : ut quamvis nefas esset te flente lætari, vinceret tamen gratulatio religionem, cum lacrymæ illæ pietatis essent indices, non doloris.

X. Et hæc quidem nobis ad summam gratulationem sufficere potuissent, etiamsi remediorum nostrorum spem distulisses, et quibus nos opibus levaturus esses, dubium reliquisses : sed tam prompta in te est natura bonitatis, ut quod pia mente conceperis, statim voce declares. Sic ingenui largique fontes ut ubique prosint, ire festinant ; sic celeriter in terras cælo missa perveniunt ; sic denique divina illa mens, quæ totum mundum hunc gubernat, quidquid cogitavit illico fecit. In quo tamen, Imperator, si consilium amici callidioris admitteres, esset quod fortasse reprehenderetur ; nimium te scilicet facile ea quæ sis tributurus aperire, et sine ullo artificio cito promere, quæ sperari diu debeant. Nescis, Imperator, tua commendare beneficia, præstandi celeritate occupas tempus optandi. Sedenim indulgentiæ celeritate vicisti, Imperator, ipsa elementa quibus animamur et vivimus. Diu ventori hominis partus optatur, diu vagitus inconditi locuturam differunt vocem ; diu fruges hyems cohibet, ver elicit, æstas flore solidat, calor ematurat ; tu nobis vitam pariter totam dedisti ; tu fructus meritorum tuorum statim nos metere, et in conditis referre jussisti. Relevaturus censum, definisti numerum. Reliqua debita remissurus, quantum deberemus interrogasti. Quæ interrogatio manifesta promissio fuit. Nam cum is qui omnia potest quid sibi debeatur interrogat, non curiose percunctatur ut sciat, sed liberaliter cupit audire quantum remittat.

XI. Separate igitur utraque dicam : neque enim quasi per saturam confundenda sunt tanta beneficia. C Septem millia capitum remisisti, quartam amplius partem nostrorum censuum ; et tamen utrum sufficeret hoc nobis sæpius requisisti. O nos utrumne verecundos dicam nimium, an satis gratos ? qui reticimus, hæsimus, indulgentiæ tuæ ample fluenti modum fecimus. Plus adhuc præstare cupiebas, si ausi fuisssemus exposcere. Quantum sit hoc, Imperator, bene-

VARIORUM NOTÆ.

Caluit. Id est, *Animus lætitiã gestit.*

Quasi jam. Hoc est, *Quasi jam fruere beneficium, quod accepturi eramus.*

Omnium signa collegiorum. Adducor facile ut putem in collegiis eruditorum hominum signa et imagines asservari solitas. Hæc vero prolata sunt ad solemnem Constantini ingressum exornandum.

IX.—*Petendi molestiam.* Vetus est effatum *nihil carius emi, quam quod precibus emendum est.* Et vero beneficii sui gratiam extinguit, qui non votum rogantis occupat. Vide *Senecam de beneficiis.*

Majestatis aspectu. Gruteri emendationem in contextum inserui, pro eo quod erat antea *majestatis affectu.*

Remisisti. Frequens apud ejus ævi scriptores loquendi modus. Ita pan. 11, n. 18 : *Parvi autem, Imperator, putas esse Beneficiũ, quo rogandi mihi periculum remisisti ?*

Ubertat. Lege *uberat.*

Tibi ipsi. Id est, *Tecum ipse disquirendo.*

X.—*Cælo missa.* Tale illud pan. 7, n. 8 : *Illã, inquam, illã majestã, quæ Jovis subjecta nutu, nec Iridi deum nuntiã, sed pennis commissa victoriã, tam facile te comitata est, quam cito ad terras cælo missa perveniunt.*

Amici callidioris. Id est, *Ab astutiore aliquo peteres.* Retineo vocem *amici* quæ abest in editione Puteana. *Solidat.* Virg. Georg. l. 1, 479 :

Area tum primum creta solidanda tenaci.

Ematurat. An *naturat.*

Et in conditis referre. Metaphora ducta a messoribus, qui non simul et metunt, et messes conduit in horrea. Mos autem honorum principum semper fuit, attritis bello, vel alia calamitate civitatibus ac provinciis, onerum fiscalium vacatione aut indulgentia subvenire.

XI.—*Per saturam.* *Satura*, ut Festus l. xvii scribit, erat cibi genus ex variis rebus conditum, vel secundum aliorum interpretationem genus carminis, in quo multis de rebus conjunctim et confuse disputabatur : ex quo *satura* lex quæ multis aliis conferia legibus olim dicebatur ; vel νόμος πολλά περιέχων, id est, lex quæ de pluribus rebus loquitur. Dicta a copia rerum, quasi a saturitate. Hinc satyre nomen quod vitiorum genus omne insectetur. Inde etiam saturum carmen.

Septem millia capitum. Capita sunt tributa, quæ in singula capita indicebantur. Glossæ veteres : *Tributum capitulare, επικεφάλιος φόρος.*

Indulgentiæ. Id est, *temperationem adhibuimus liberalitati tuæ largiter sese effundenti.*

licium, quam necessarium nobis, quam utile etiam devotionis officiis, non queo satis dicere. Remissione ista septem millium capitum, viginti quinque millibus dedisti vires, dedisti opem, dedisti salutem; plusque in eo consecutus es quod roborasti, quam recidisti in eo quod remisisti. Quater tantum tibi firmum certumque redditum est, id quod irritum petebatur. Siquidem desperatio perferendi debiti etiam id quod dari poterat inhibebat, nec erat ratio conandi, cum non esset spes ulla complendi. O divinam, Imperator, tuam in sananda civitate medicinam! Sicut agra corpora et onerata stupentium torpore membrorum, rescata aliqua sui parte sanantur, ut innumera vigeant quæ exaggerata torpebant; ita nos nimia mole depressi, levato onere consurgimus.

XII. Nescit taxare indulgentiam tuam, qui te putat septem millia capitum sola donasse. Donasti omnia quæ stare fecisti. Quanquam enim adhuc sub pristina sarcina vacillemus, tamen levior videtur, quia non omnis perfertur: exonerandi præsumptio dat patientiam sustinendi. Certe et nunc liberi parentes suos chariores habent, et mariti conjuges non gravate tuentur, et parentes adulterum non pœnitent filiorum quorum onera sibi remissa letantur. Ita omnium pietas olim fessa respirat, et suos quemque juvat numerare securum, cum plures adjuvant obsequia paucorum. Quo magis spe futuri temporis elevamur. Recreatur animus securitate præteriti remissisque reliquis nihil est quod respectandum timendumque sit, quod aliquid virum venturis pensitationibus necet. Ita duorum temporum, quæ sunt maxima, molestia liberati sumus, unum, atque id minimum, brevè labore transigimus. Nam cum præteritum tempus pro modo suo longum, futurum autem infinitum sit; præsens tempus breve, et semper in partem utramque mutabile, cum et a præterito relinquatur, et transeat

VARIORUM NOTÆ.

Quam utile. Hoc est, quam utile etiam ad præstanda obsequia, quibus tibi devoemur integra.

Remissione ista. xxv mille homines centum pendebant. Itaque huic eidem numero cum quarum amplius census partem remisisset, dedit vires 25 millibus: effectaque ut minore suo incommodo deinceps tributum solverent.

Plusque in eo consecutus es. Plusque tibi consecutus es sublevando alios, atque ut facilius censum pendere possent efficiendo, quam tibi ademisti suum septem millibus tributum remittendo.

Quater tantum, etc. Rotundat numerum: nam quater septem xxviii faciunt; Augustoduni vero censu dumtaxat erant xxv millia capitum. Hunc autem locum alii alio modo legunt, sed male meo quidem iudicio.

Exaggerata. Alii legunt exacerbata, alii exacerbata.

XII — Taxare. Id est, aestimare.

Septem millia. Id est, septem hominum millia beneficio complexura esse. Complexus es omnes quos pendendo tributo pares fecisti.

Quia non omnis perfertur. In editione Putciana est quia nemo vicino præfertur. Alii sublata voce nemo legunt quia nemo præfertur. Acidalius quia non omnis porro feretur. Alii quia non perferetur. Ex his omnibus conjecturis ita mihi restituendus integritati visus est locus.

in futurum; unus hic annus prope sensum non habet difficultatis, duorum temporum indulgentiis coarctatus, et quasi terminus quidam positus felicitati et utriusque confinis, quæ nos et præterito liberos facit, et in futuro securos.

XIII. Quinque annorum nobis reliqua remisisti. O lustrum omnibus lustris felicius! O lustrum quod merito hanc imperii tui æquavit ætatem! Nobis ergo præcipue te principem dii creaverunt, quibus singulis hæc est nata felicitas, ex quo tu imperare cœpisti. Quinquennalia tua nobis etiam perfecta celebranda sunt. Illa enim quinto incipiente suscepta, omnibus populis jure communia, nobis hæc propria quæ plena sunt. Præclara fertur Catonis oratio de lustris sui felicitate. Jam tunc enim in illa vetere republica, ad censorum laudem pertinebat si lustrum felix condidissent, si horrea messis implesset, si vindemia redundasset, si oliveta larga fluxissent. Quid ergo nos convenit gratulari de hoc indulgentiæ tuæ lustro? lustro quo licet nulla frugum cessarit ubertas, fecisti tamen ut omnia videantur fuisse largiora quam fuerint. Valet enim nos tantum habuisse; quantum debere desinimus, valet plena fuisse horrea, plenas cellas, cum in nullis reliquis hærcamus. Hoc nobis est ista largitio quod terra mater frugum, quod Jupiter moderator aurarum. Quidquid illi parcus dederant, nobis tamen ex beneficio tuo natum est.

XIV. Quænam toto orbe terrarum auri argentique metalla tam larga sunt, quis Tagus, quisve Pactolus tanto fluxerunt auro, quantum liberalitate tua consecuti sumus? non enim majoris est muneris abs te accepisse. Quin imo, quanto est durius extorqueri, quod proprium fuerit, quam non acquirere quod fuerit alienum; tanto dulcior est remissa solvendi necesse itas, quam lucrandi optata commoditas. Quam multi, Imperator Auguste, quos inopia latitare per

Exonerandi. Περὶ τικῶς. — Exonerandi. Id est, fiducia certa levationis oneris.

Olim fessa. Antea oppressa.

Cum plures. Hoc est, cum multitudo capitum singulorum onus minuit.

Remissis. Hoc est, et remissis iis quæ solvenda restabant, nihil est quod cavendum sit.

Quod aliquid. Id est, quod aliquatenus minuat facultatem solvendi in posterum tributum.

Unum. Præsens videlicet tempus, atque id minimum.

Sit. Hoc est, et a præterito dividatur.

Et utriusque. Id est, et inter utriusque temporis fines medius.

Confinis. Legendum alii putant confiniis vel confinium.

XIII. — Nobis ergo. Id est, nostra præcipue causa.

Æquavit ætatem. Lustrum imperii tui.

Ita enim. Conferit Quinquennalia Constantini, cum remissione tributum in quinque annos, quam singulis concessit.

De lustris sui felicitate. Nullibi, quod sciam, extat illa oratio; laudatur tamen a veteribus grammaticis.

Larga fluxissent. An large?

Cum in nullis reliquis. Cum expediti simus cura solvendi, quod reliquum erat.

Hoc nobis est. Tua illa liberalitas nobis instar est abundantis terræ, etc.

saltus, aut etiam in exilium ire compulerat, ista remissione reliquorum in lucem exeunt, in patriam revertuntur, desinunt pristinam accusare pauperiem, deinceps odisse agrorum suorum sterilitatem, resumptum animos operi, preparant culturam, melioribus anuuntur auspiciis, revisunt domos, referunt vota templis? Præsertim cum tu omnium nostrorum conservator adveneris, et quasi ille majestatis tuæ comes

A et socius, flagrabat tota civitas, gaudiis perstrepet, et cum proficisceris fortasse retinebit. Dabis enim veniam, amoris nostri contumeliam feres. Omnium sis licet dominus urbium, omnium nationum, nos tamen etiam nomen accepimus tuum jam, non antiquum. Bibracte quidem hucusque dicta est Julia, Pola, Florentia: sed Flavia est civitas Æduorum.

VARIORUM NOTÆ.

XIV. — *Ille majestatis tuæ comes. Quem velit, inquit Livineius, non expedit: Forsitan Faustum e Minervina filium. Acidalius legit: et pietas illa majestatis tuæ comes, etc., ut pietas vocetur benignitas illa qua Constantinus in Flavienses erat usus.*

Amoris nostri contumeliam. Quod cum injuriosum tibi esse videatur, tamen ex amore tui facimus.

Bibracte quidem. Hoc est, inquit Valesius in sua notitia Galliarum. Bibracte quidem in Æduis, ut et Pola Istriæ, et Florentia Tuscorum a Julio Cæsare nomen acceperunt, et Juliv sunt cognominatæ: at civitas Æduorum primaria, nimirum Augustodunum, a Flavio Constantino, et Flavio Constantio, restitutoribus suis Flavia, incolæ Flavienses appellantur.

INCERTI PANEGYRICUS, CONSTANTINO AUGUSTO.

PROCEMIUM.

Habita est hæc oratio anno Christi 313, post Maxentii cladem, mense opinor Januario, Treveris, antequam Constantinus, inde ad pacandos Germanicæ tumultus discederet. Auctor incertus. Tamen Cl. Puteanus hunc Nazario tribuit: *Quod, inquit, conjicio ex stylo, et ex loco panegyrici Nazarii Constantino dicti qui sic incipit: Non commemorabo, inquit, hic tectas continuis stragibus ripas, non oppletum acervis corporum Tiberim: perstringi hæc satis est. Quod et pridie prolixius mihi dicta sunt. Nempe in hac ipsa oratione qua susius describitur prælimi quo Maxentius debellatus est a Constantino. Deinde ex ordine, quo omnes Panegyrici constituuntur in veteribus libris: subjicitur enim huic Panegyricus Nazarii, qui incipit: Dicturus Constantini, etc.*

SYNOPSIS PANEGYRICI.

In exordio. *Accessurum se ad imperatorem laudandum negat, nisi nefas esset ei, quem propter res leviores sæpe laudasset, propter recuperatum imperium non gratulari.*

Distributio I. *Quam fortiter Constantinus adversus Maxentianum bellum susceperit.—II. Quam feliciter confecerit.*

I. Pars. *Dissuadentibus amicis, auspiciis adversantibus, imperii sociis pene desperantibus, cum quarta tantum exercitus parte Alpes transgressus, iturus adversus hostes duplo plures, cataphractos, et pro facinorum conscientia nunquam cessuros, n. 2. Maxentium Severus, Galerius, et Maximianus adorti erant cum ingenti exercitu, omnes infeliciter, n. 3. Sed pro*

VARIORUM NOTÆ.

I.—*Et in urbe sacra, Romæ. Et hic. Opinor Treveris, unde Constantinus discessum parabat in Germaniam. Illis ingeneratum est. Nobis ingenerata dicuntur, ad quæ facti videmur a natura, sic ut nullo nobis la-*

B *Constantino justitia pugnabat. Hujus virtutes cum Maxentii vitis conferuntur, n. 4.*

II. Pars. *Segusium, n. 5, Taurinos, n. 6, Mediolanum, n. 7, Veronam, n. 8, Aquileiam capit, ubi ex pertinacioribus alios morte afficit, alios gladiis in vincula mutatis constringi jubet, n. 11. Victo ad septimum ab urbe milliare Maxentio, eoque inter fugiendum e Milvio ponte in Tiberim collapsa, n. 14, victor et triumphans in urbem ingreditur, n. 19. Quam dissimilis Cinnæ, Mario, et Syllæ, n. 20. Quam clemens erga civis, erga milites bonus, quos victoriarum socios habiturus in inferiorem Germaniam secum deducit, n. 21. Constantii gloriam superat, n. 24. Ob quæ omnia singularibus a senatu honoribus donatur, n. 25.*

In fine. *Jovem precatur pro æternitate Principis, num. 26.*

INCIPIT PANEGYRICUS.

I. Unde mihi tantum confidentiæ, sacratissime Imperator, ut post tot disertissimos homines, quos et in urbe sacra, et hic rursus audisti, dicere auderem: nisi nefas esse ducerem, et commissi cujusdam sacrilegii religionem vererer, si is, qui semper res a nunivine tuo gestas prædicare solitus essem, hæc tanto majora pristinis silentio præterirem; per quæ non pars aliqua servata, sed universa sibi est respublica restituta? Neque enim ignoro, quanto inferiora sint ingenia nostra Romanis. Siquidem latine et diserte loqui illis ingeneratum est, nobis elaboratum: et si quid forte commode dicimus, ex illo fonte et capite facundiæ imitatio nostra derivat. Sed quamvis conscius mihi infirmitatis ingeniæ, et inchoati potius studii quam eruditi; cohibere me silentio ne-

bore consent: elaborata vero ea quæ non sine magna contentione effecimus.

Imitatio. Hoc est, imitando detorquemus in nostros usus.